

УДК 330.3:658.1

Т. Г. Васильців,
д. е. н., професор,
директор, ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2889-6924>
В. І. Волошин,
к. е. н., с. н. с., докторант, Львівський торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0581-8998>
О. О. Виговський,
здобувач ступеня доктора філософії,
ДУ "Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-1234-1991>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.19.59

АДАПТАЦІЯ МАЛИХ І СЕРЕДНІХ ПІДПРИЄМСТВ ДО ФУНКЦІОНУВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ГІБРИДНИХ ЗАГРОЗ

T. Vasylytsiv,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Director,
State Institution "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"
V. Voloshyn,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, Doctoral Candidate, Lviv University of Trade and Economics
O. Vyhovskiy,
PhD Student, State Institution "M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of the National Academy of Sciences of Ukraine"

ADAPTATION OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES TO FUNCTIONING UNDER CONDITIONS OF WAR AND HYBRID THREATS

У статті обґрунтовано важливість процесів забезпечення адаптації малих і середніх підприємств до функціонування в умовах війни та гібридних загроз. Метою дослідження стало здійснення аналізування поточного стану адаптації малих і середніх підприємств в Україні до функціонування в умовах війни та гібридних загроз. Виявлено специфіку адаптації суб'єктів МСП України до умов війни, зокрема за кількістю, чисельністю зайнятих. Ідентифіковано суттєве скорочення обсягів реалізації продукції. Аргументовано на тому, що можливості продовження діяльності без обов'язкової сплати податків зберегли кількісну основу МСП (забезпечили "стагнаційне плато"), проте податкові зміни з початку 2025 року спричинили масові закриття ФОП. Проаналізовано галузеву трансформацію діяльності суб'єктів МСП та виявлено, що частина суб'єктів переорієнтовується на потреби військово-промислового комплексу, але ця інформація засекречена. Показано гендерну трансформацію в діяльності суб'єктів підприємництва загалом та МСП зокрема. Визначено наслідки мобілізації значної частини чоловіків до ЗСУ, додаткової підтримки з боку міжнародних організацій та органів державної влади жіночого підприємництва, що відповідає глобальним трендам.

The article substantiates the importance of ensuring the adaptation processes of small and medium-sized enterprises (SMEs) to functioning under conditions of war and hybrid threats. The purpose of the study was to analyze the current state of adaptation of small and medium-sized enterprises in Ukraine to operating in the context of war and hybrid threats. The specificity of adaptation of Ukrainian SMEs to wartime conditions has been identified, particularly in terms of their quantity and employment levels. A significant reduction in the volume of product sales has been detected. It has been argued that the possibility of continuing activities without mandatory tax payments preserved the quantitative basis of SMEs (ensuring a "stagnation plateau"), while tax changes introduced at the beginning of 2025 caused mass closures of individual entrepreneurs. An analysis of the sectoral transformation of SME activities revealed that some entities are reorienting their production to meet the needs of the military-industrial complex, although this information remains classified. The gender transformation of entrepreneurial activity in general, and SMEs in particular, has been demonstrated. The consequences of the mobilization of a significant share of men into the Armed Forces of Ukraine, as well as the additional support from international organizations and state authorities for women's entrepreneurship, which corresponds to global trends, have been identified. It has been concluded that the development of women's entrepreneurship to maintain its resilience under wartime conditions is crucial for many reasons, including the peculiarities of women's perception of instability.

From the analysis of the functional mobility of SMEs, the main shortcomings have been revealed to be their limited focus on innovative activities and the attraction of foreign investments. Positive trends have been identified regarding the acquisition of experience in attracting grant funds, although to a large extent such opportunities are obtained through external assistance. The spatial mobility of SMEs has been characterized. It has been concluded that, in the perspective of European integration, SMEs must accumulate experience in international cooperation and foreign economic activity to gain competitive advantages and flexibility in responding to the challenges of the global market. It has also been demonstrated that the prospects for further research in this field relate to the analysis of the impact of hybrid threats on the activities of SMEs in Ukraine.

Ключові слова: малий і середній бізнес, підприємства, економічна безпека, гібридні загрози, війна, нестабільність, криза, економічна мобільність бізнесу.

Key words: small and medium-sized business, enterprises, economic security, hybrid threats, war, instability, crisis, economic mobility of business.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічна мобільність суб'єктів підприємництва відображає їхню здатність реагувати та адаптуватись до нових викликів. У такому випадку мобільність є вимушеною реакцією на зовнішні впливи. Від швидкості реакцій (ефективності рішень і дій) залежатиме, чи виклик стане рушієм розвитку, чи призведе до втрат.

Виклик війни відзначається високим ступенем невизначеності, що пов'язує економічну мобільність суб'єктів підприємництва з їхньою стійкістю та резилентністю. Стійкість і резилентність є важливими етапами економічної мобільності суб'єктів підприємництва як причинно-наслідкового процесу: посилення стійкості передбачає нарощування резервів для здатності витримувати непередбачувані потрясіння, а посилення резилентності забезпечує стабільний розвиток. Від суб'єктів підприємництва це вимагає розроблення планів стійкості, безперервності та аварійного відновлення бізнесу, а в ме-

жах реалізації публічної політики має застосовуватись інструментарій, спрямований на підвищення стійкості суб'єктів підприємництва. Так як суб'єкти МСП є особливо вразливими, то їхня стійкість в умовах війни є базовою умовою продовження діяльності.

Повномасштабна війна в Україні сконцентрувала увагу економістів на проблемі суб'єктів підприємництва загалом та МСП зокрема з виявленням можливостей посилення їхньої стійкості та забезпечення резилентності. Розвиток військового підприємництва ("warpreneurship") з досвіду держав, які періодично є учасниками воєн і конфліктів, забезпечує вигоди для "домінуючої еліти". Відтак МСП при таких обставинах перебуває в складних умовах виживання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного регулювання розвитку підприємницького сектору національної економіки стали предметом ґрунтовних досліджень багатьох українських та зарубіжних учених. Зокрема, значний науковий внесок

у цій сфері зробили Акімова Л. М. [1, с. 225—232], Аксьонова Т. С. [2, с. 130—138], Боярчук Д. [3], Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. [4, с. 32—51], Гетманець О. [5, с. 218—223], Кульпінський С. [6, с. 34—38], Миколайчук А. Б. [7, с. 32], Ситник Н. С., Стефанків Б. О. [9, с. 136—140], Куницька-Іляш М. В., Березівський Я., Наконечна Н., Іванова Л. [10, с. 1785—1798], Мізюк Б., Зайченко В. [11, с. 70—88] та інші дослідники.

Попри значний науковий інтерес до проблем розвитку малого та середнього підприємництва, низка аспектів його функціонування в Україні в умовах гібридних загроз залишається недостатньо вивченою. Зокрема, малодослідженими є механізми забезпечення економічної безпеки МСП в умовах кіберзагроз та інформаційного тиску, питання фінансової стійкості та доступу до ресурсів у ситуації підвищених ризиків, а також адаптація бізнес-моделей до поєднання воєнних викликів та економічної нестабільності. Недостатньо уваги приділено й ролі цифровізації та кіберзахисту у підвищенні стійкості підприємств, впливу гібридних загроз на кадровий потенціал і соціально-психологічний клімат у колективах, а також особливостям взаємодії МСП з державними та міжнародними інституціями.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є здійснення аналізування поточного стану адаптації малих і середніх підприємств в Україні до функціонування в умовах війни та гібридних загроз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Важливим джерелом інформації про поточні виклики та проблеми суб'єктів підприємництва є опитування, які проводяться періодично з можливістю простеження динаміки. Зокрема це:

1. Індекс очікувань ділової активності — визначається в опитуванні НБУ, що проводиться щомісячно з липня 2019 року. В опитуванні окремо не виділяються результати суб'єктів МСП, які в середньому складають близько 70 % респондентів, та не розглядається регіональна специфіка;

2. Індекс активності бізнесу ("Ukrainian Business Index", UBI) — визначається в опитуванні стану та потреб бізнесу в умовах війни, що проводиться декілька разів на рік з жовтня 2020 року організаціями "Advanter Group", "Центр розвитку інновацій", "Офіс з розвитку підприємства та експорту", "Дія.Бізнес" за підтримки урядових і громадських організацій. В окремих звітах виділяються відповіді суб'єктів МСП, розкривається регіональна специфіка, але більшість питань у різних хвилях опитування є різними, що не дозволяє простежувати динаміку відповідей;

3. Індекс відновлення ділової активності — визначається в опитуванні суб'єктів підприємництва України в умовах війни, що проводиться щомісячно з 2022 року Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій. У звітах розкривається регіональна специфіка та специфіка суб'єктів МСП для окремих питань.

За Індексом очікувань ділової активності НБУ повномасштабна війна не спричинила настільки глибоку не-

визначеність, як пандемія Covid-19. Хоча в березні-травні 2022 року опитування не проводилось, у червні індекс складав 41,3, що вище січня 2022 року до повномасштабного російського вторгнення. Ймовірно, в перший рік повномасштабної війни значну роль відіграло переконання швидкого її завершення. Надалі середні значення індексу очікувань залишаються в приблизно однаковому діапазоні коливань. Причинами коливань як стримуючими факторами суб'єкти підприємництва визначають безпекову ситуацію, обмеження інвестування виробничого капіталу, проблеми енерго- і працересурсного забезпечення, зростання витрат через інфляцію; натомість стимулюючими факторами визначено стабільний попит на споживчому ринку та міжнародну фінансову допомогу. Таким чином, підприємництво України, а не лише соціальна складова державної політики, відзначається зростаючою залежністю від зовнішньої підтримки, що, з одного боку, є стабілізуючим фактором, проте, з іншого боку, може деструктивувати синергію державної та підприємницької співпраці.

Індекс активності бізнесу розраховується за результатами опитування власників і керівників суб'єктів підприємства та відображає їх спроможність збільшувати обсяги продажів, створювати нові робочі місця. Максимальне значення індексу — 100. Вважається, що якщо він нижчий, ніж 50, то в суб'єктів підприємства переважають негативні очікування.

Після відносного "відновлення" в умовах повномасштабної війни, з 2024 року індекс коливається здебільшого нижче 40, набуваючи певною мірою "стагнаційного плато", коли оцінки суб'єктів підприємства здійснюються в максимальних умовах невизначеності тривалості і наслідків війни.

В опитуванні стану бізнесу в Україні виявлена особливість відповідей для регіону "Захід". За результатами опитування в лютому-березні 2025 року суб'єкти підприємства регіону оцінили свій фінансово-економічний стан як "поганий" з найвищою частотою (34 %). Частка відповідей з оцінкою "поганого" і "задовільного" стану суб'єктів "Заходу" склала 59 %, коли для "Центру" 45 %, фронтового "Півдня" 56 %, "Півночі" 55 %. Слід звернути особливу увагу, що у відповідях щодо очікувань змін фінансово-економічного стану на поточний рік 35 % суб'єктів підприємства "Заходу" вказали на погіршення, що є найвищою часткою серед усіх регіонів. Таким чином, незважаючи на кращі безпекові умови суб'єкти підприємства регіону "Захід" виявляють нестійкі позиції й очікування від економічної діяльності в умовах війни.

Індекс відновлення ділової активності, що розраховується за результатами опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, підтверджує найвищу вразливість малих та мікропідприємств. Опитування періоду з червня 2024 року підтверджує стагнаційні процеси в діяльності суб'єктів підприємства, коли індекс відновлення є ближчим до 0, хоча й зберігає додатне значення, на відміну від 2022 року. Позитивна динаміка індексу з травня 2023 до червня 2024 року обумовлена можливим відновленням діяльності суб'єктів за рахунок мобілізаційної активності. Проте надалі спадні тенденції вказують на невизначеність та обмеженість планування розвитку. Тому не-

Таблиця 1. Частка суб'єктів підприємництва України, які працювали на повну потужність в умовах війни, 2022—2024 роки, %

Суб'єкти підприємництва за розміром	2022 Липень / Грудень	2023 Липень / Грудень	2024 Липень
Мікро-	15 % / 22 %	33 % / 28 %	22 %
Малі	45 % / 48 %	50 % / 52 %	30 %
Середні	55 % / 52 %	71 % / 69 %	54 %
Великі	52 % / 49 %	58 % / 63 %	55 %

Таблиця 2. Зміни, яких очікують суб'єкти підприємництва України для свого розвитку, 2023, 2025 роки, %

Зміни	Січень 2023 року	Січень 2025 року
1. Завершення війни	82 %	88 %
2. Зниження податкового навантаження	45 %	47 %
3. Забезпечення бронювання персоналу	9 %	24 %
4. Незмінність ставок податків	24 %	22 %
5. Дерегуляція підприємництва	31 %	18 %
6. Пільгове кредитування підприємництва	32 %	18 %
7. Деокупація територій	26 %	15 %
8. Захищеність енергосистеми	-	12 %
9. Спрощення процедури імпорту операцій	18 %	12 %
10. Страхування ризиків підприємництва	16 %	10 %
11. Допомога у розвитку підприємництва (нові партнери, вихід на нові ринки)	7 %	10 %

обхідно вивчати причини таких поведінкових і діяльних реакцій, що можуть критись не лише у ризиках, пов'язаних з війною.

З опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій слід звернути увагу на визначену частку суб'єктів підприємництва, які працювали на повну потужність у розрізі відповідей за розмірами. Інформація табл. 1 підтверджує вищу вразливість мікро- і малих суб'єктів підприємництва. Своєю чергою, великі підприємства теж проявляли вразливість, адже їхня мобільність є нижчою через територіальну прив'язаність до виробничих потужностей. Натомість найвищу стійкість проявили середні суб'єкти підприємництва. Виявлений факт підтверджує необхідність окремої уваги до підтримки середніх суб'єктів підприємництва як основи стійкості та резилентності економіки України.

Розглянуті індекси характеризують загальну ситуацію щодо суб'єктів підприємництва в умовах війни. Ключові проблеми для суб'єктів підприємництва зі згаданих опитувань часто узагальнюють наступним чином: (1) проблема воєнних дій та їх наслідків; (2) проблема невизначеності ситуації в економіці; (3) проблема непередбачуваних дій з боку органів державної влади, що можуть мати негативний вплив на підприємництво; (4) проблема підвищення цін на матеріали і сировину через інфляційні процеси, порушення ланцюгів постачання; (5) проблема зниження внутрішнього споживчого попиту; (6) проблема дефіциту кадрів; (7) проблема нестачі капіталу (власного та складність доступу до зовнішніх ресурсів).

У визначеному рейтингу проблем загрозливою є третя позиція — непередбачуваних дій з боку органів державної влади. У складних умовах війни має забезпечуватись синергія зусиль з стабілізації ситуації між

державою і суб'єктами підприємництва для посилення їхньої стійкості та забезпечення резилентності. Однак важливо підкреслити, і це доводить динаміка опитування Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, що проблеми, пов'язані з війною, залишаються основною перешкодою для покращення стану підприємництва (табл. 2). Потреби визначеності ситуації, бронювання працівників, стабілізації податкових змін та дерегуляції в оцінках підприємств визначають можливості планування їх розвитку.

Проаналізовані вище результати опитувань та розраховані індекси в лівій частині формуються з відповідей керівництва суб'єктів МСП. Разом з тим актуально враховувати також опитування, що фокусуються суто на специфіці МСП. Одне з таких опитувань проводилось "Advanter Group" разом з ПРООН упродовж березня 2022 — грудня 2023 років. Результати опитування акцентують на високій стійкості суб'єктів МСП в Україні, що підтверджує факт відновлення 91 % своєї діяльності після початку повномасштабної війни.

У табл. 2 наводились головні очікування змін суб'єктів підприємництва, що, на їхню думку, дозволять їм розвиватись. В опитуванні ПРООН суб'єкти МСП теж визначали умови розвитку, які можна розподілити на детерміновані (а) війною, (б) ринок та (в) державною політикою. У табл. 3 ієрархізовано такі умови. Вони вказують, що попри колосальний деструктивний вплив війни, суб'єкти МСП продовжують потерпати від рішень державної політики, що обмежують їхній розвиток. Для прикладу, якщо 58 % підприємств обрали дестимулятором розвитку непрогнозованість ситуації через війну і т. д., то для 51 % це також непередбачуваність рішень з боку держави. Тобто частота відповідей є дуже близькою. Знову ж таки це руйнує синергію державної та підприємницької співпраці, необхідної при невизначеності для підвищення стійкості та забезпечення резилентності суб'єктів підприємництва.

Визначення причин, які гальмують розвиток суб'єктів МСП в Україні за оцінками самих же суб'єктів може бути частковою пасткою надмірного перекладання відповідальності на інститути держави чи ринку у власних невдачах. З іншого боку, суб'єкти МСП в Україні дійсно демонструють стійкість, що доводять дані офіційної статистики, а їхнє сприйняття дій влади як ризикогенних актуалізує перегляд політики в даній сфері.

Динаміка 2021—2023 років показує, що для тилової Львівської області темпи зміни щодо зайнятості та обсягів реалізованої продукції були дещо кращі, ніж макрпоказник (табл. 4).

Однак, що стосується подальшого відновлення й адаптації до нових умов, у чому проявляється економічна мобільність суб'єктів МСП, Львівська область демонструє подібні до макрпоказника тенденції.

Тому потрібно аналізувати доступні показники діяльності суб'єктів МСП після 2023 року, щоб розуміти спроможність тилового регіону розвивати підприємництво як умови стійкості й резилентності економіки та суспільства.

Державна служба статистики публікує дані до 2024 року щодо кількості зареєстрованих ФОП, у тому числі в регіональному розрізі. Аналіз регіональної спе-

Таблиця 3. Чинники-дестимулятори розвитку суб'єктів МСП в Україні, 2022–2023 роки, %

Чинники, детерміновані:		
війною	умовами ринку	державною політикою
частка респондентів, які обрали чинник, %		
1 місце – непередбачуваність ситуації (58 %). 10 місце – вимушена концентрація ресурсів для ЗСУ (мобілізація працівників, волонтерство, 19 %). 13 місце – втома керівництва (16 %).	3 місце – брак платоспроможного внутрішнього попиту (49 %). 4 місце – брак кваліфікованих кадрів (42 %). 5 місце – брак капіталу (33 %). 7 місце – зниження прибутків (23 %). 11 місце – високі логістичні витрати (18 %). 17 місце – несвоєчасність платежів (13 %). 18 місце – руйнування ланцюгів постачання (11 %). 19 місце – брак обладнання (10 %). 20 місце – брак зовнішніх замовлень на експорт (10 %).	2 місце – непередбачуваність рішень органів державної влади (51 %). 6 місце – дії регуляторів, особливо податкових і митних (25 %). 8 місце – обмежений доступ до пільгових кредитів, зокрема програми «Доступні кредити 5-7-9%» (22 %). 9 місце – високе оподаткування (21 %). 12 місце – недобросовісне конкурентне середовище (17 %). 14 місце – обмежений доступ до урядових грантів (15 %). 15 місце – брак підтримки з боку центральних органів влади (15 %). 16 місце – брак підтримки з боку місцевих органів влади (13 %). 21 місце – брак підтримки з боку держави для експортної діяльності (8 %).

цифіки важливий з огляду на різні безпекові умови територій України. У табл. 5 здійснено розподіл регіонів, враховуючи рейтингові позиції за кількістю зареєстрованих ФОП до і після 2022 року, сплати ними податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), а також тенденції зміни показників упродовж 2021–2024 років.

Регіони розподілено за групами: "занепаду" (регіони, в яких більшість територій є окупованими), "стагнаційного плато" (частково окуповані і деокуповані регіони, для яких характерні високі безпекові загрози, що обмежує розвиток МСП), "невикористаного потенціалу розвитку" (тилові регіони, які не змогли в достатній мірі стимулювати релокацію і розвиток власного МСП, компенсуючи таким чином втрати фронтових регіонів), "відновлення" (регіони, в яких відбулось зниження кількості ФОП, але після покращення безпекових та інших умов розпочався процес відновлення позитивної динаміки; на жаль, відносно позитивні стали тенденції зростання кількості зареєстрованих ФОП виявлені лише для столичного регіону), "розвиткового плато" (до цієї групи належить більшість тилиових регіонів, для яких характерне помірне зростання зареєстрованих ФОП з не-

значними коливаннями), "складного лідерства" (дану групу виокремлено для регіонів, які попри труднощі відіграють значну роль для МСП; сюди віднесено Харківську область, хоча темпи зміни кількості зареєстрованих ФОП у регіоні мінімальні, однак за їхньою кількістю регіон продовжує зберігати лідерські позиції в Україні, "зростання" (сюди віднесено лише Львівську та Рівненську області, для яких виявлено найкращу динаміку зростання кількості ФОП при відносно лідерських позиціях; примітно, що для цих регіонів характерний активний розвиток жіночого підприємництва в показниках реєстрації ФОП.

Показник кількості зареєстрованих ФОП може значно змінитись з 2025 року внаслідок прийняття Закону України "Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні" (передбачає підняття військового збору до 5 %, у тому числі для ФОП на загальній системі оподаткування, відновлення ЄСВ для ФОП усіх груп крім IV).

Тенденції зміни кількості зареєстрованих ФОП є індикатором рівня їхньої економічної мобільності, що

Таблиця 4. Темпи зміни основних показників діяльності суб'єктів господарювання і ФОП в Україні та Львівській області, 2021–2023 роки

Показник	Україна		Львівська область	
	Темпи зміни		Темпи зміни	
	2022/2021	2023/2022	2022/2021	2023/2022
1. Кількість діючих:				
1.1. Суб'єктів господарювання	0,89	1,10	1,00	1,12
1.2. ФОП	0,93	1,09	1,04	1,11
2. Кількість зайнятих працівників:				
2.1. Суб'єктів господарювання	0,84	0,99	0,95	1,02
2.2. ФОП	0,83	1,12	0,97	1,12
3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг):				
3.1. Суб'єктів господарювання	0,72	1,24	0,99	1,20
3.2. ФОП	0,06	1,36	0,07	1,38
4. Надходження від податку на доходи фізичних осіб, грн	1,3	1,1	1,6	1,0

виражається у здатності продовжувати діяльність та можливості трансформувати кількісні результати в якісні у майбутньому. Більш інформативними є дані зі сплати податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), що розкривають базову податкоспроможність суб'єктів МСП. За тенденціями 2021—2024 років Львівська область підтвердила статус регіону зростання за показниками діяльності ФОП. Якщо аналізувати позиції регіонів за сплатою ПДФО, то м. Київ зберігає лідерство в макропоказнику. Помітно покращує позиції Полтавська область. У фронткових регіонах з очевидних причин відбувається скорочення сплати ПДФО і для них наповнення зведеного бюджету здійснюється в першу чергу за рахунок дотацій з державного бюджету (Луганська, Донецька і Херсонська області). Однак такі тиллові регіони, як Волинська, Вінницька, Чернівецька, Закарпатська, Тернопільська області продовжують займати вкрай низькі позиції за сплатою ПДФО, що підтверджує нерозвинуте середовище МСП.

Хоча м. Київ є лідером і за кількістю ФОП, і за обсягами сплати ПДФО в кількісному вимірі, аналіз розміру ПДФО у розрахунок на 1 зареєстрований ФОП визначає лідерство інших регіонів. У 2024 році найбільше ПДФО сплатили ФОП Полтавської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Сумської і Чернігівської областей. М. Київ піднявся з 11 позиції в 2021 році на 6 позицію в 2024 році. Львівська область у 2021 році знаходилась лише на 16 місці, в 2024 році піднялась на 8. За середньорічними темпами зростання за період 2021—2024 років найкращі показники демонструють Закарпатська, Чернівецька, Львівська, Тернопільська і Житомирська області. Відтак для тиллових регіонів необхідно нарощувати позитивну динаміку з балансуванням кількісних і якісних результатів МСП.

ВИСНОВКИ ІЗ ЦЬОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ДАЛЬШІ ПЕРСПЕКТИВИ В ЦЬОМУ НАПРЯМКУ

Отже, проведений аналіз адаптації суб'єктів МСП України до умов війни дав змогу виявити певні особливості, що через призму економічної мобільності проявляються в наступному:

— за кількістю, чисельністю зайнятих суб'єкти МСП впродовж 2021—2023 років проявляли достатню стійкість. Однак відбулось суттєве скорочення обсягів реалізації продукції. Можливості продовження діяльності без обов'язкової сплати податків зберегли кількісну основу МСП (забезпечили "стагнаційне плато"), проте податкові зміни з початку 2025 року спричинили масові закриття ФОП. Відтак подальший аналіз діяльності суб'єктів МСП дасть змогу більш повно оцінити вплив війни;

— галузева трансформація діяльності суб'єктів МСП поки залишається стабільною. Очевидно, частина суб'єктів переорієнтовується на потреби військово-промислового комплексу, але ця інформація засекречена;

Таблиця 5. Групування регіонів України за показниками діяльності ФОП з врахуванням їхньої кількості, тенденцій і позицій лідерства, 2021—2024 роки

Групи регіонів	Тенденції щодо кількості зареєстрованих ФОП	Області (середньорічний темп зростання за 2021-2024 роки за кількістю зареєстрованих ФОП / сплатою ПДФО)
Регіони занепаду	Скорочення кількості зареєстрованих ФОП у 2021-2024 роках	Донецька (0,96/0,77) Луганська (0,96/0,58) Херсонська (0,95/0,72)
Регіони стагнаційного плато	Мінімальне зростання кількості зареєстрованих ФОП у складних умовах	Запорізька (1,02/0,92) Миколаївська (1,06/1,09) Сумська (1,08/1,07) Чернігівська (1,09/1,11)
Регіони невикористаного потенціалу розвитку	Мінімальне зростання кількості зареєстрованих ФОП у тиллових та відносно безпечних умовах	Одеська (1,06/1,08) Закарпатська (1,07/1,18) Чернівецька (1,08/1,15) Тернопільська (1,09/1,14) Черкаська (1,10/1,14)
Регіони відновлення	Помірне зростання кількості зареєстрованих ФОП після деокупації	Київська (1,12/1,12) М. Київ (1,10/1,12)
Регіони розвиткового плато	Помірне зростання кількості зареєстрованих ФОП з незначними коливаннями	Житомирська (1,11/1,14) Полтавська (1,11/1,12) Івано-Франківська (1,11/1,14) Кіровоградська (1,11/1,11) Хмельницька (1,11/1,00) Вінницька (1,12/1,11) Волинська (1,13/1,14)
Регіони складного лідерства	Мінімальне зростання кількості зареєстрованих ФОП у регіонах, в яких найбільше зареєстровано ФОП	Дніпропетровська (1,11/1,12) Харківська (1,03/1,01)
Регіони зростання	Помірне зростання кількості зареєстрованих ФОП з утвердженням позицій лідерства	Львівська (1,12/1,18) Рівненська (1,13/1,13)

— відбувається гендерна трансформація в діяльності суб'єктів підприємництва загалом та МСП зокрема. Це обумовлено (а) мобілізацією значної частини чоловіків до ЗСУ, (б) додатковою підтримкою з боку міжнародних організацій та органів державної влади жіночого підприємництва, що відповідає глобальним трендам. Розвиток жіночого підприємництва для підтримки його стійкості в умовах війни є важливим з багатьох причин, у тому числі зважаючи на особливості жіночого сприйняття умов нестабільності: у дослідженнях психологів виявляється специфіка економічного оптимізму в підприємців залежно від статі — для жінок-підприємців економічний оптимізм, а також оцінка суб'єктивного добробуту є значно вищими, ніж для чоловіків-підприємців;

— з аналізу функціональної мобільності суб'єктів МСП головними недоліками виявлено їх обмежені орієнтири на інноваційну діяльність та залучення іноземних інвестицій. У звіті опитування Центру економічного відновлення зазначено, що українські МСП інвестують у НДДКР утричі менше, ніж європейські МСП. Позитивною є тенденція набуття досвіду залучення грантових коштів, проте в значній мірі вони отримуються завдяки зовнішній допомозі. Тому залишається перспективним розвиток фондів підтримки підприємництва як активних посередників у залученні грантових коштів суб'єктами МСП в Україні;

— просторова мобільність суб'єктів МСП вказує на обмежений досвід зовнішньоекономічної діяльності. У перспективі євроінтеграції для МСП важливо акумулювати досвід міжнародного співробітництва, зовнішньоекономічної діяльності для здобуття конкурентних переваг та гнучкості реакцій на виклики глобального ринку;

— аналіз досвіду релокації як індикатора вимушеної просторової мобільності суб'єктів МСП вказує на системну неврегульованість даного процесу. Це може бути індикатором як слабкої довіри суб'єктів до органів влади, так і їхньою неготовністю нести релокаційні втрати;

— попри різну безпекову і соціально-економічну ситуацію, в регіонах України поки не відбувається глибинна поляризація в діяльності суб'єктів МСП. Однак простежується вища залежність суб'єктів від грантової та міжнародної допомоги у фронтових регіонах, коли в тиллових регіонах зберігається практика залучення кредитних ресурсів. Виявлені спільні оцінки суб'єктів МСП, незалежно від регіональної локалізації, високих ризиків від непередбачуваності державної політики, обмеженості планів залучення додаткових фінансових ресурсів. Інструментарій державної підтримки суб'єктів МСП використовується вкрай обмежено, особливо що стосується розвиткових цілей. Фактично не реалізуються програми підтримки суб'єктів МСП на рівні органів регіональної влади та місцевого самоврядування.

Перспективи подальших досліджень у цій сфері стосуються аналізування процесів впливу на діяльність суб'єктів МСП в Україні гібридних загроз.

Література:

- Акімова Л. М. Методологічні підходи щодо оцінювання фінансової безпеки на рівні державних установ. Ефективність державного управління. 2018. Вип. 1 (54). Ч. 2. С. 225—232.
- Аксьонова Т. С. Актуальні загрози та ризики фінансовій безпеці України та роль держави у її забезпеченні. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 17. С. 130—138.
- Боярчук Д. Економіка війни. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/4/683280/>
- Васильців Т. Г., Лупак Р. Л., Волошин В. І. Стратегічні імперативи державної політики протидії гібридним загрозам і забезпечення фінансово-економічної безпеки України. Економіка України. 2021. Вип. 2. С. 32—51.
- Гетманець О. Фінансова безпека як об'єкт правового регулювання. Фінансове право. 2020. № 3. С. 218—223.
- Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. Фінансова консультація. 2000. № 5. С. 34—38.
- Миколайчук А. Б. Методичний підхід до прогнозування рівня фінансової безпеки держави в системі моніторингу. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2012. № 38. С. 32.
- Порятунок економіки: вчимося господарювати в умовах війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/umovah-vijn.html>.
- Ситник Н. С., Стефанків Б. О. Фінансові аспекти складників економічної безпеки держави. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". 2018. Випуск 1—2 (44). С. 136—140.
- Lupak R., Kuniyska-Iliash M., Berezivskyi Y., Nakonechna N., Ivanova L., Vasylytsiv T. Information and analytical support system of enterprise competitiveness management. Accounting. 2021. 7 (7), 1785—1798.
- Lupak R., Mizyuk B., Zaychenko V., Kuniyska-Iliash M., Vasylytsiv T. Migration processes and socio-economic development: interactions and regulatory policy. Agricultural and Resource Economics. 2022. Vol. 8. № 1. P. 70—88.

References:

- Akimova, L. M. (2018), "Methodological approaches to the assessment of financial security at the level of state institutions", *Efektivnist Derzhavnogo Upravlinnia*, vol. 1 (54), no. 2, pp. 225—232.
- Aksyonova, T. S. (2021), "Actual threats and risks to the financial security of Ukraine and the role of the state in ensuring it", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 17, pp. 130—138.
- Boyarchuk, D. (2022), "Economy of war", available at: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2022/03/4/683280/> (Accessed 05 Sept 2025).
- Vasylytsiv, T. G., Lupak, R. L. and Voloshyn, V. I. (2021), "Strategic imperatives of the state policy of countering hybrid threats and ensuring financial and economic security of Ukraine", *Ekonomika Ukrainy*, vol. 2, pp. 32—51.
- Hetmanets, O. (2020), "Financial security as an object of legal regulation", *Finansove pravo*, vol. 3, pp. 218—223.
- Kulpinsky, S. (2000), "The role of financial security of Ukraine in deepening integration relations with European countries", *Finansovi konsultatsiyi*, vol. 5, pp. 34—38.
- Mykolaichuk, A. B. (2012), "Methodical approach to forecasting the level of financial security of the state in the monitoring system", *Visnyk Ekonomiky Transportu i Promyslovosti*, vol. 38, pp. 32.
- Ukrinform (2022), "Saving the economy: learning to manage in war conditions", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubricato/3463896-poratunok-ekonomiki-vcimosa-gospodaruvati-v-umovah-vijni.html> (Accessed 05 Sept 2025).
- Sytnyk, N. S. and Stefankiv, B. O. (2018), "Financial aspects of the components of economic security of the state". *Naukovo-Vyrobnychiy Zhurnal "Biznes-navigator"*, vol. 1—2 (44), pp. 136—140.
- Lupak, R., Kuniyska-Iliash, M., Berezivskyi, Y., Nakonechna, N., Ivanova, L. and Vasylytsiv, T. (2021), "Information and analytical support system of enterprise competitiveness management", *Accounting*, vol. 7 (7), pp. 1785—1798.
- Lupak, R., Mizyuk, B., Zaychenko, V., Kuniyska-Iliash, M. and Vasylytsiv, T. (2022), "Migration processes and socio economic development: interactions and regulatory policy", *Agricultural and Resource Economics*, Vol. 8, no. 1, pp. 70—88.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2025 р.